

Maria Witek
Waldemar Witek
(BDZ Szczecin)

Warsztaty konserwatorsko-budowlane w Słownie „Dawne konstrukcje - nowe marzenia”

Wstęp

Jedną z podstawowych form działań w sferze ochrony zabytków są różnorodne dokumentacje naukowo-konserwatorskie, opracowywane przez szerokie grono specjalistów (m.in. historyków sztuki, etnografów, architektów, urbanistów, itp.). Często jest to - niestety – jedyna forma ochrony obiektu o lokalnych cechach zabytkowych. Praca naukowo-badawcza pozostaje – jednakże - niepełna, jeśli w ślad za opracowaniami nie idą konkretne działania rewaloryzacyjne, czy remontowe przy obiekcie. Szczęólnego znaczenia w takiej sytuacji nabiera aspekt edukacyjny, który winien prowadzić do wytworzeniu „korzystnego klimatu” przy dostrzeganiu walorów krajobrazu kulturowego. **Czy więc środowisko naukowo-konserwatorskie winno podejmować takie działania o charakterze popularyzatorsko-edukacyjnym?**

Na pewno tak, i to zarówno na podstawie własnych programów badawczych, jak we współpracy z samorządami, społecznościami lokalnymi i właścicielami obiektów zabytkowych. Budowanie tak szerokiego „zaplecza” na rzecz ochrony krajobrazu kulturowego „wpisuje się” w ogólne strategie i programy opieki nad zabytkami (od krajowych po gminne), a także umożliwia harmonijną współpracę środowisk naukowo-konserwatorskich. Świadomość wartości dziedzictwa kulturowego jest podstawowym warunkiem aktywnego uczestnictwa społeczeństwa w procesie jego ochrony; ponieważ przetrwa to, co ma społecznie akceptowaną wartość lub zostanie taką wartością obdarzone.

Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie prowadzi od 2002 r. badania naukowo-konserwatorskie oraz ewidencję tradycyjnego (ryglowego) budownictwa ludowego w Gminie Darłowo, a także w kilku wsiach pow. sławieńskiego¹. Skoncentrowano się – przede

¹ Była to kontynuacja badań realizowanych przez Pracownię Konserwacji Zabytków oraz praktyki studentów Politechniki Warszawskiej Powyższe

wszystkim - na opracowaniu kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa dla najcenniejszych, szachulcowych budynków wiejskich oraz typowaniu obiektów – w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków - do wpisania do rejestru zabytków. Z czasem okazało się, że niektóre wsie, jako całościowo zachowane, historyczne zespoły ruralistyczne, zasługują na kompleksową ochronę konserwatorską, co znalazło również odzwierciedlenie w zatwierdzonym przez Gminę Darłowo „Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego”².

Słowino – wieś na szlaku „Kraina w kratę”

W wyniku analizy historii wsi ziemi darłowskiej, układów przestrzennych, struktury zabudowy oraz nasycenia architekturą ryglową³ zainteresowano się wsią **Słowino**, dla której postanowiono opracować kartę monograficzną. Kolejnym etapem byłoby przygotowanie i realizacja kompleksowego programu ochrony i odnowy wsi.

Słowino (*niem. Schlawin*) to wieś o XIII-wiecznej metryce⁴, należąca pierwotnie do Cystersów w Bukowie Morskim, charakteryzująca się owalnicowym rozplanowaniem przestrzennym, czytelnym do czasów współczesnych. Pożar w 1808 roku, który dotknął większość wsi razem z kościołem, spowodował poważne zmiany w typologii zabudowy chłopskiej – dominujące stały się czworoboczne zagrody zamknięte. W l. 30-tych XIX wieku powstały kolonie chłopskie (*Neu Schlawin*), rozlokowane po północnej i południowej stronie wsi. W 1836 r. wybudowano drogę Darłowo – Karwice, a w l. 70-tych XIX wieku wzniesiono nowy, ceglany kościół.

Przed 1939 rokiem Słowino należało do największych wsi w regionie (862 mieszkańców), stanowiło centrum miejscowego rzemiosła i produkcji przemysłowej. Działały tu m.in.: słynna na Pomorzu wytwórnia kiełbas (*Pawula – Pommersche Wurstfabrik*), młyn i tartak, liczne warsztaty rzemieślnicze: szewskie, ślusarskie, krawieckie, stolarskie, ciesielskie, budowlane, a także kuźnie i piekarnie. Słowino było siedzibą parafii, funkcjonowały tutaj: bank, szkoła, poczta, sklep, gospoda, izba porodowa. Około 75% ludności zajmowało się rolnictwem; dominowała hodowla bydła mlecznego, trzody i koni.

² w Planie przewidziano utworzenie dwóch parków kulturowych, w Krupach i Starym Jarosławiu, zaś integralnym elementem Planu jest Studium krajobrazu kulturowego Gminy Darłowo, oprac. przez J. Kowalczyk, Szczecinek 2002 (m-pis w zbiorach WUOZ w Koszalinie)

³ w Słowinie (z przysiółkami), na ogólną liczbę 146 budynków w ewidencji konserwatorskiej, przeszło połowa została wzniesiona w technice ryglowej (w tym o łączonej konstrukcji lub wtórnie przemurowane), zaś ok. 25 budynków (głównie chałup) zachowało pierwotną formę architektoniczną, tworząc swoisty klimat wsi o zabudowie „w kratę”

⁴ dane historyczne do wsi opracowano na podstawie: M. Vollaack. Der Kreis Schlawe. Ein Pommersches Heimatbuch, Bd. II, Husum 1989, s. 1156-1163.

Współczesne Słowino to duża wieś sołecka, z siedzibą parafii, szkołą podstawową oraz XIX-wiecznymi zabytkami – neoromańskim kościołem i ryglową zabudową zagrodową, stanowiącą swoisty „zapis” dziejów, a także spuściznę kolejnych pokoleń mieszkańców oraz odzwierciedla miejscową tradycję. Budynki te charakteryzowały się użytecznością i praktycznością, były wznoszone z dostępnych materiałów (drewno, glina, słoma, trzcina), przez miejscowych cieśli, w oparciu o proste i sprawdzone konstrukcje, adekwatne do lokalnych warunków klimatycznych.

We wsi występują wszystkie typy dawnych zagród, odzwierciedlające historycznie wykształcone podziały własnościowe; od czworobocznych, wielobudynkowych zagród chłopskich, po dwubudynkowe zagrody małorolne lub rzemieślnicze. Chałupy stanowią obecnie blisko połowę całej, ryglowej zabudowy wsi, są zróżnicowane typologicznie i chronologicznie; od XVIII-wiecznych chałup bezkominowych (tzw. kurnych), po obiekty z końca XIX wieku, a nawet XX-wieczne, z ryglowymi elementami (np. wystawki dachowe). Budynki te cechują się starannym wykonaniem i powtarzalnymi rozwiązaniami ciesielskimi, wskazującymi na rodzimy warsztat budowlany, co potwierdzają stosowne inskrypcje. Obiekty gospodarcze – natomiast - to obecnie swoiste relikty, które utraciły – w większości – swą pierwotną funkcję (na przestrzeni lat były wielokrotnie remontowane i przebudowywane).

Swoistym „paszportem” budynków mieszkalnych i gospodarczych są inskrypcje, umieszczone głównie na nadprożach, ryte pismem kaligrafowanym i malowane, zawierające informacje o właścicielach posesji, budowniczych, z elementami zdobniczymi o motywach kwiatowych.

W wielu budynkach (a zwłaszcza chałupach) zachowały się oryginalne stolarki, o zbliżonych konstrukcjach i wystroju, co wskazuje na korzystanie z miejscowego warsztatu stolarskiego (przed 1939 rokiem we wsi było kilku stolarzy). Poza tym drzwi i okna stanowiły swoistą wizytówkę domu, stąd powszechna praktyka dekoracyjnego, stylowego opracowania tego elementu budynku.

We wsi zachowały się także obiekty dawnej infrastruktury przemysłowo-komunalnej, w tym kompleks murowanych budynków dawnej fabryki kiełbas i konserw z domem właściciela i budynkiem dla pracowników; szkoła (ob. mieszkania); gospoda ze świetlicą; piekarnia (ob. zagroda chłopska); mleczarnia (ob. dom mieszkalny).

Integralnym elementem układu przestrzennego i zabudowy jest zielen, zarówno obsadzenia przydrożne, jak również elementy zieleni przyzagrodowej o charakterze ozdobnym. Główna droga dojazdowa do wsi oraz dojazdy do zagród w formie alei

kasztanowców, przy niektórych zagrodach tzw. zielone bramy, a przed domami założone są tzw. przedogródki kwiatowe.

Powyższe elementy historycznego krajobrazu kulturowego Słowina dokumentowano podczas badań terenowych i opracowywano w formie kart ewidencyjnych; sukcesywnie prezentując (i publikując) podczas konferencji naukowych⁵. Szczególnie cennym (dodatkowym) efektem prowadzonych badań nad materialną spuścizną wsi, było nawiązanie stałych i przyjaznych więzi z mieszkańcami. Od tego momentu – rzeczą niejako naturalną stał się udział pracowników BDZ w przedsięwzięciach o charakterze ogólnowioskowym, a także dokumentowanie tych wydarzeń. Okazało się również, że wielu mieszkańców obudził się swoisty patriotyzm lokalny- identyfikacja się z materialnym dziedzictwem kulturowym tej wsi. Zaczęto dostrzegać jego wartości, podjęto próby zachowania historycznych budynków. Zdarzają się również (prawidłowe z punktu widzenia sztuki konserwatorskiej) adaptacje zabytkowych zagród na całoroczne siedliska, a nie tylko tzw. letniska, prowadzi się w nich niejednokrotnie gospodarstwa agroturystyczne.

Dowodzi to bezspornie, że najwartościowszym „bogactwem” Słowina są jego mieszkańcy, jako zintegrowana (wokół rady sołectkiej, parafii, szkoły) i chętna do działania społeczność lokalna wspierania przez grupę tzw. liderów, szczególnie uwrażliwionych na historyczne walory miejscowego budownictwa i zaangażowanych w organizację życia społeczno-kulturalnego.

Projekty badawcze

W 2004 roku dziedzictwo kulturowe Słowina było prezentowana podczas obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa w województwie zachodniopomorskim oraz polsko-niemieckiej konferencji naukowej ANTIKON „Architektura ryglowa – wspólne dziedzictwo”. Dla najcenniejszych zagród i obiektów wiejskich zostały opracowane foldery i ścieżka turystyczna, z możliwością zwiedzenia wewnątrz zagród czy poszczególnych obiektów, a w jednej z zagród przygotowano stół regionalny z wyrobami rękodzieła.

W 2004-05 roku przygotowano – na podstawie dotychczasowych wyników badań - wystawę pn. *Krajobraz kulturowy wsi Słowino*, która była prezentowana w świetlicy słowińskiej, łącznie z prelekcjami dla uczniów okolicznych szkół, a następnie udostępniana instytucjom kultury w Darłowie, Trzebiatowie, Dygowie, Niechorzu, Sławnie.

⁵ m.in. Antikon, Polsko-Niemiecka Konferencja Architektura Ryglowa - wspólne dziedzictwo; Dzieje Wsi Pomorskiej; Historia i Kultura Ziemi Sławieńskiej.

Problematyka ochrony krajobrazu kulturowego wsi Słowino, a zwłaszcza budownictwa ryglowego była przedmiotem wystąpień na konferencjach naukowych oraz została opublikowana w materiałach pokonferencyjnych⁶.

Powyższe działania o charakterze edukacyjno-informacyjnym, przyczyniły się także do promocji wsi w regionie, dla którego ważnym elementem jest turystyka. Wskazano alternatywę dla biernego plażowania, podkreślając, że każde miejsce ma swoją historię i wyjątkowe walory.

Projekt „*Żywy skansen Słowino*”⁷ został sformułowany na bazie już rozpoznanego dziedzictwa kulturowego wsi oraz w oparciu o zastany kapitał ludzki. To właśnie aspekt ludzki był punktem wyjścia przy opracowywaniu założeń do projektu, jak również nadanie mu świadomie prowokującej nazwy – „żywy skansen”, która odnosi się do analizy wzajemnych relacji: człowiek – krajobraz, człowiek – architektura, człowiek – zabytek.

Głównym celem tego projektu była ochrona zastanego dziedzictwa kulturowego, edukacja i popularyzacja walorów ryglowej zabudowy wsi, rewitalizacja zabytkowej zabudowy oraz harmonijny rozwój wsi w oparciu o kształtowanie tzw. dobrego gustu w architekturze i promocję budownictwa ekologicznego. Nadto wskazywano na odtworzenie elementów życia wsi zachodniopomorskiej oraz propagowanie charakterystycznych dla regionu produktów, rzemiosła i przetwórstwa wiejskiego.

Od momentu sformułowania założeń projektu „*Żywy skansen Słowino*” szczególną uwagę przykładano do działań o charakterze edukacyjnym oraz popularyzującym dziedzictwo kulturowe wsi Słowino. Nawiązano ścisłą współpracę z miejscową Szkołą Podstawową i zorganizowano plener plastyczny pod nazwą „*Zabytki naszej wsi w magicznym ogrodzie*”, który miał przybliżyć historię i wartości kulturowe Słowina. Prace poplenerowe zostały zaprezentowane w tzw. magicznym ogrodzie, w obrębie zrewaloryzowanej (zabytkowej) zagrody nr 75/76. W 2006 roku Biuro było konsultantem merytorycznym projektu *Szkoła Marzeń*, realizowanego przez Szkołę Podstawową w Słowinie. Szczególny akcent położono na poznanie dziedzictwa kulturowego ziemi darłowskiej.

⁶ Waldemar Witek, Słowino (gm. Darłowo) - wieś na szlaku "Kraina w Kratę" - ochrona krajobrazu kulturowego.[w:] IV Polsko-Niemiecka Konferencja Architektura Ryglowa - wspólne dziedzictwo, Szczecin 2003, s. 319-327; tenże, Krajobraz kulturowy wsi Słowino - komentarz do wystawy. [w:] Dzieje Wsi Pomorskiej. Materiały z IV Międzynarodowej Konferencji Naukowej, pod red. R.Gazińskiego i A.Chudzińskiego. Dygowo-Szczecin 2005, s. 371-383.

⁷ Projekt *Żywy skansen Słowino* stanowiął zadanie własne Biura Dokumentacji Zabytków w Szczecinie, a w 2005 został dofinansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Mecenatu Państwa.

Warsztaty konserwatorsko-budowlane

Naturalną konsekwencją prac dokumentacyjnych i edukacyjno-informacyjnych był pomysł praktycznego pokazu tradycyjnych technik budowlanych, połączony z warsztatami konserwatorsko-budowlanymi, skierowanymi ku jak najszerszemu gronu odbiorców. Projekt ten miał stanowić odpowiedź na liczne problemy właścicieli i użytkowników obiektów ryglowych, chcących je remontować lub modernizować zgodnie ze sztuką konserwatorską lub chociażby przy ogólnym poszanowaniu zabytkowej substancji. Wstępny projekt warsztatów konserwatorsko-budowlanych zawierał także udział i szkolenie osób bezrobotnych, które mogłyby w przyszłości świadczyć usługi remontowe, chociażby w ramach społeczności lokalnej – jako pomoc sąsiedzka.

Przedsięwzięcie to stało się dużym i motywującym wyzwaniem organizacyjnym dla Biura, którego powodzenie zależało od wielu czynników, tak merytorycznych, logistycznych, jak finansowych. Dodatkową niedogodność stanowiła odległość między siedzibą Biura a miejscem warsztatów (ok. 200 km od Szczecina), stąd konieczność ścisłej i partnerskiej współpracy z miejscowymi władzami samorządowymi, radą sołecką, szkołą podstawową, a także działającymi na tym terenie instytucjami kultury. „Zaprocentowały” w tym wypadku wcześniejsze doświadczenia i współpraca z w/w instytucjami, czy konkretnymi osobami - lokalnymi liderami.

Sprawną realizację projektu gwarantowały odpowiednie źródła finansowania. Skorzystano z Programu Operacyjnego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego⁸, uzyskano dotację celową z Gminy Darłowo (właściciela działki w Słównie, na której miały się odbyć warsztaty) oraz zaangażowano własne fundusze.

Przygotowany projekt nazwano: „**DAWNE KONSTRUKCJE – NOWE MARZENIA**” **Warsztaty konserwatorsko-budowlane**, który został „wpisany” w zadania Programu Operacyjnego: Edukacja Kulturalna i upowszechnianie kultury. Priorytet II Ochrona dziedzictwa kultury ludowej. W ramach tego programu przygotowano do realizacji trzy zadania, zgodne z w/w priorytetem:

1. Przekaz tradycji i umiejętności praktycznych w formie warsztatu plenerowego, tzw. szkoły tradycji – ukierunkowanej na edukację młodzieży szkolnej i dorosłych w zakresie popularyzacji ginących technik budowlanych.

⁸ Program Operacyjny Edukacja Kulturalna i Upowszechnianie Kultury. Priorytet II. Ochrona dziedzictwa kultury ludowej

2. Ochrona krajobrazu kulturowego wsi poprzez wypracowanie umiejętności rewaloryzacji tradycyjnej architektury wiejskiej, charakterystycznej dla regionu Pomorza Zachodniego.
3. Dokumentowanie i archiwizacja najbardziej wartościowych zjawisk kultury ludowej – w tym unikatowych technik budownictwa szkieletowego.

Zadania te miały wesprzeć realizację celów, zgodnych z założeniami Programu Operacyjnego:

- Podnoszenie kompetencji kulturalnych społeczeństwa – uświadomienie społeczności lokalnej wartości zastanego dziedzictwa kulturowego, w tym tradycyjnego budownictwa ludowego.
- Przygotowanie dzieci i młodzieży do aktywnego uczestnictwa w kulturze – bezpośredni udział w warsztatach konserwatorsko-budowlanych.
- Zachowanie tradycji i przekazu ludowego dziedzictwa kulturowego – uzyskanie praktycznych umiejętności w zakresie tradycyjnych (ginących) technik budowlanych, niezbędnych dla zachowania historycznej zabudowy wiejskiej.
- Tworzenie warunków do rozwijania aktywności twórczej – tradycyjne wzory i techniki budowlane jako inspiracja przy nowych realizacjach, modernizacjach lub adaptacjach budowlanych.
- Podnoszenie kwalifikacji i doskonalenie zawodowe osób działających w sferze upowszechniania kultury – zaangażowanie miejscowych animatorów kultury.

Plan rzeczowy przewidywał wykonanie następujących elementów:

1. wybudowanie – w oparciu o koncepcję i projekt techniczny - szkieletowej ściany wzorcowej, z wykorzystaniem tradycyjnych materiałów i technik budowlanych
2. wykonanie elementów małej architektury towarzyszących ścianie – płot, ogródek
3. druk materiałów edukacyjno-promocyjnych o idei prowadzonego zadania
4. opracowanie dokumentacji naukowo-konserwatorskich (w tym karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa, inwentaryzacje) bieżących ryglowych ze wsi Słowino
5. zabezpieczenie obiektu (ściany) na okres zimowy i ustawienie tablicy informacyjno-edukacyjnej o ścianie – ekspozycji
6. dokumentowanie (fotograficzne) etapów powstawania ściany

Przebieg warsztatów

Przygotowania

Pracownicy merytoryczni Biura Dokumentacji Zabytków czynnie uczestniczyli w organizacji warsztatów, zgodnie ze swoimi kompetencjami zawodowymi, a prowadzącymi projekt byli etnografowie Maria i Waldemar Witkowie. Opracowano koncepcję i projekt techniczny wzorcowej ściany ryglowej. Zakładał on ustawienie szkieletowej konstrukcji ściany (w kształcie litery „L”), o zróżnicowanym (poglądowo) wypełnieniu pól międzyryglowych, z zamontowanym oknem i drzwiami oraz obdaszkiem. Ustalono miejsce ustawienia ściany na działce (należącej do Gminy), położonej pośrodku wsi (na nawsiu), w otoczeniu ryglowej zabudowy, stanowiącej „historyczne tło” dla realizacji warsztatów. Służby gminne przygotowały i zabezpieczyły plac budowy. Wykonano prace porządkowe, ziemnych (przy zaangażowaniu tzw. pracowników interwencyjnych), zapewniono ochronę placu przez miejscową Ochotniczą Straż Pożarną.

Kluczowym elementem było wybranie rzemieślnika (cieśli), który gwarantował nie tylko fachowe wykonanie ściany, ale był również swoistym „kierownikiem budowy”, a także ekspertem prezentującym poszczególne fazy budowy ściany. Zakupiono wszelkie, niezbędne materiały budowlane (w tym przede wszystkim tarcicę) i papiernicze oraz rozpoczęto pozyskiwanie historycznych, rozbiórkowych materiałów i sprzętów. Pozyskano m.in. rozbiórkową cegłę glinianą i ceramiczną, stolarkę okienną i drzwiową, wypożyczono narzędzia ciesielskie i stolarskie, fragmenty belek. Dzięki zaangażowaniu mieszkańców wsi możliwe było pozyskanie i transport „miejscowych materiałów” niezbędnych do budowy (tj. gliny, żwiru, drewna, wikliny, leszczyny, łozy), urządzeń do wyrabiania budulca. Uczniowie miejscowej Szkoły Podstawowej zebrali kamienie polne na budowę fundamentu; każdy kamień został podpisany.

Harmonogram warsztatów konserwatorsko-budowlanych zakładał wykonanie w pierwszym dniu szkieletowej konstrukcji ściany i przygotowanie materiałów budowlanych, a w drugim dniu – wypełnianie pól międzyryglowych. Aby sprawnie przeprowadzić cały proces budowy ściany wskazane było wcześniejsze przygotowanie fundamentów oraz wstępna obróbka budulca, przygotowanie zaciosów i sprawdzenie prawidłowości połączeń ciesielskich. Oprócz tego cieśla przygotował – wzorowane na historycznych - drewniane formy do wytwarzania cegieł (o wymiarach proporcjonalnych do przekroju belek budowanej ściany), a także oparł w sposób tradycyjny większość narzędzi ciesielskich, używanych podczas pracy. Na dwa tygodnie przed planowanymi warsztatami zostały przygotowane fundamenty oraz konstrukcja (osnowa) płotu przed ścianą.

Dla celów promocyjnych tego zadania, które miało mieć również formę wiejskiego festynu, przygotowano banery, plakaty i zaproszenia oraz zamieszczono informacje w prasie regionalnej; Radio Koszalin relacjonowało postęp prac budowlanych.

Na szczególną uwagę zasługuje pomoc i mobilizacja mieszkańców wsi na dzień przed warsztatami, co umożliwiło sprawne zagospodarowanie placu budowy; m.in. transport materiałów i sprzętów, podłączenie mediów (prąd, woda), przygotowanie ławek i podestów, wygrodzenie poszczególnych sektorów. Symboliczne znaczenie miała budowa drewnianego mostku przez rów melioracyjny, dogodnie łączącego części wsi po obu stronach placu. Oczywiście wiele działań i pomysłów „rodziło się” się spontanicznie lub zostały „wywołane” przez prowadzących projekt. Tak przygotowano konstrukcję do traka ręcznego, kompletny stół ciesielski (sprzed 1945 r.), a także wystawę ludowych sprzętów i narzędzi gospodarstwa domowego. W trakcie wspólnych przygotowań wypróbowano „linie technologiczną” do produkcji cegieł, na bieżąco korygując skład masy glinianej, i techniki wytłaczania. Każdy uczestnik miał możliwość podpisania swojego rękodziela i wbudowania go w konstrukcję ściany.

Budowa ściany

W otoczeniu placu budowy umieszczono wystawę o krajobrazie kulturowym wsi Słowino, ustawiono namioty z etnograficzną ekspozycją, punkt informacyjny z materiałami reklamowo-informacyjnymi, a przy historycznych zagrodach (siedliskach) zamontowano tablice o historii obiektów – była to próba odzwierciedlenia XIX-wiecznej struktury wsi. Umowny plac budowy został podzielony na kilka sektorów, w obrębie których podjęto określone działania (montaż ściany i ogrodzenia, pokaz pracy pił ciesielskich i warsztatu stolarskiego, wyrób cegieł, plener plastyczny i rzeźbiarski, zajęcia rękodziela ludowego, konkursy), nadzorowane przez ekipę ciesielską, pracowników BDZ, nauczycieli miejscowej Szkoły Podstawowej oraz przedstawicieli Rady Sołeckiej. Zajęcia miały charakter otwarty, mogły w nich uczestniczyć wszystkie, obecne - w danym czasie – osoby na placu, zarówno mieszkańcy wsi (w tej grupie dominowały dzieci i młodzież), jak i turyści, wczasowicze z nadmorskich plaż i zaproszeni goście (od władz samorządowych po pracowników naukowych związanych z ochroną zabytków). Cały projekt był na bieżąco prezentowany przez wyznaczoną osobę i dokumentowany przez towarzyszące nam media – m.in. z gazet lokalnych i reporterów Radia Koszalin i Telewizji TVP 3.

W tym miejscu skupimy się na opisie głównego elementu dwudniowych warsztatów konserwatorsko-budowlanych, tj. budowie ściany oraz przygotowaniu (wytwarzaniu)

elementów do wypełniania ściany ryglowej. Jak wcześniej wspomniano na plac budowy cieśla dostarczył częściowo obrobione i zaimpregnowane kanciaki (sosnowe), z przygotowanymi zaciosami. Na placu szkielet ściany został rozłożony zgodnie z rysunkiem konstrukcji ryglowej, a następnie poszczególne elementy ustawiano i montowano na obrysie przygotowanego fundamentu, „dopracowując” zaciosy i czopy. Na podmurówce ułożono podwalinę, która została dodatkowo wzmocniona metalowymi kotwami (szpilkami). Na podwalinach ustawiano słupy, które spinane były krótkimi ryglami, a w kwaterze przynaróżnej długim zastrzałem. Wszystkie połączenia ciesielskie wykonano w sposób tradycyjny (tj. na czopy i wpusty), z kołkowaniem (w tym celu użyto drewna bukowego), bez użycia gwoździ. Kulminacyjnym momentem ustawiania konstrukcji ściany ryglowej był montaż belki oczepowej, spinającej od góry ścianę, który wymagał współdziałania kilku osób. W szczycie ściany zamontowano tradycyjną wiechę, złożoną ze skrzyżowanych, drewnianych symboli piły i siekiery.

Równoległe z pracami konstrukcyjnymi trwało przygotowywanie „budulca” do wypełniania ścian. „Pełną parą” pracowała „mała cegielnia”; przygotowywano też materiał do strychulców, elementy do montażu stolarki, czyszczono cegłę rozbiórkową, a przed ścianą każdy mógł przyłączyć się do budowy płotu (przybić sztachetę lub wyplatać wiklinę czy łozy).

W drugim dniu warsztatów konserwatorsko-budowlanych przystąpiono do wypełniania konstrukcji ryglowej oraz montażu historycznej stolarki, pozyskanej od mieszkańców wsi. W otworze okiennym zostało osadzone 2-skrzydłowe okno skrzynkowe, zaś w otwór drzwiowy wstawiono 1-skrzydłowe drzwi płycinowe. Spasowanie drzwi w otworze zachęciło wiele osób do symbolicznego przejścia, traktując te drzwi jako swoiste zaproszenie do nowego domu. Zgodnie z założeniami ściana miała pełnić funkcje edukacyjno-ekspozycyjne, stąd poszczególne pola międzyryglowe zostały wypełnione zróżnicowanym (historycznym i współczesnym) materiałem. W górnych polach osadzono strychuły, które owinięte zostały – z konieczności – powróżkami z siana i wylepione z obu stron gliną. W środkowych i dolnych polach umieszczono wcześniej przygotowane (i częściowo przesuszone) cegły gliniane oraz rozbiórkową cegłę niewypalaną (tzw. pecę). W dolnych polach wmurowano cegły ceramiczne. W pozostałych polach wmontowano historyczne strychulce, plecionkę (tzw. kosznicę), a kwaterę przynaróżną (z zastrzałem) pozostawiono bez wypełnienia. Na każdym etapie wypełniania ścian, każdy chętny mógł samodzielnie przygotować budulec (np. owinięty strychulec, wylepiony gliną) i wmontować go w ścianę.

Oprócz prac ciesielsko-budowlanych przy ścianie prezentowano także zaciosy ciesielskie, które przygotowano na krótkich belkach, do samodzielnego składania przez najmłodszych (lub starszych) uczestników warsztatów; były to swoiste klocki. Równocześnie z zakończeniem prac przy ścianie ukończono montaż płotu (sztachetowo-plecionkowego) oraz zasadzono kwiaty w specjalnie przygotowanym, drewnianym kwietniku. Niewykorzystane elementy wypełnienia ściany ryglowej zostały wyeksponowane na przyściennym podeście. Ściana – ekspozycja stała się od samego początku znakomitym elementem (motywem) do wspólnych fotografii wielu uczestników warsztatów, a zwłaszcza turystów.

Jak wcześniej wspomniano w sąsiedztwie placu budowy trwały liczne imprezy towarzyszące tym warsztatom, m.in. plener rzeźbiarski, którego ukoronowaniem była rzeźba nazwana roboczo „strażnik Słowina”, ustawiona przy drzwiach ściany ryglowej.

Zakończenie

Wybudowana w ciągu dwóch dni ściana ryglowa, łącznie z elementami zagospodarowania placu (tj. fragment płotu, przedogródek, kozły traków, podest z ceglami i strychułami) stały się swoistą ekspozycją w krajobrazie wsi. W programie przewidziano wykonanie tablicy edukacyjnej, która miała zawierać zarówno informacje o historycznym kontekście ryglowej zabudowy wsi oraz rysunki poglądowe i słownikowy opis elementów, jak również stanowić dokumentację warsztatów konserwatorsko-budowlanych.

W październiku 2006 roku organizatorzy warsztatów, wraz z ekipą budowlaną i mieszkańcami wsi wykonali prace zabezpieczające przy ścianie, polegające głównie na montażu deskowego obdaszka oraz ponownej impregnacji drewnianego szkieletu konstrukcyjnego. Oprócz tego ustawiono tablicę edukacyjną, opracowaną łącznie z folderem o wsi Słowino i warsztatach konserwatorsko-budowlanych. Podsumowaniem tych działań była prelekcja na świetlicy wiejskiej, dotycząca krajobrazu kulturowego wsi, zabytkowej stolarki oraz samego przebiegu letnich warsztatów. Jednocześnie trwały prace dokumentacyjne nad ryglową zabudową wsi Słowino, opracowane w formie tzw. kart ewidencyjnych zabytków architektury i budownictwa.

Warsztaty – i co dalej ?

Warsztaty konserwatorsko-budowlane w Słowinie „Dawne konstrukcje – nowe marzenia” zostały zrealizowane jako projekt jednorazowy. Wykonana ściana ryglowa wraz z tablicą informacyjną stanowią tzw. obiekt ekspozycyjny, z czasową lokalizacją na działce gminnej. Obiekt ten pełni obecnie funkcję swoistej atrakcji turystycznej Słowina, a także jest

miejszem plenerowych zajęć szkolnych z zakresu regionalizmu. Z perspektywy jednego roku można powiedzieć, że obiekt ten „wrosł” w krajobraz wsi, jest traktowany jako „swój” – m.in. dlatego, że wielu mieszkańców wniosło „swoją cegielkę” przy jego powstaniu.

Można obiektywnie stwierdzić, że warsztaty spełniły swoją funkcję na kilku płaszczyznach: edukacyjnej, kulturalnej, turystycznej i praktycznej (rzemieślniczej).

Przygotowania do warsztatów, a zwłaszcza ich program i zakres stały się inspiracją do działań edukacyjnych miejscowej Szkoły Podstawowej, która przy merytorycznym wsparciu BDZ wzięła udział w projekcie „Szkoła Marzeń”, gdzie przewodnim tematem było poznawanie dziedzictwa kulturowego regionu. Udział dzieci i młodzieży w tych warsztatach i zakres poznanych przez nich tradycyjnych technik budowlanych został doceniony (sprawdzony) podczas lekcji muzealnych – np. w skansenach.

Otwarta i plenerowa forma warsztatów, która miała charakter festynu wiejskiego, stanowiła także wydarzenie o lokalnych walorach kulturalnych; było to miejsce zabawy miejscowej społeczności lokalnej.

Przebieg warsztatów oraz ich odbiór społeczny i zasięg medialny spotkał się z dużym zainteresowaniem władz Gminy Darłowo, które natychmiast podjęły decyzje o kontynuacji tego przedsięwzięcia, w formie corocznego festynu pn. „Urodziny Chaty”. Doceniając wartości kulturowe regionu, a zwłaszcza historyczną spuściznę w postaci licznie zachowanego budownictwa ryglowego („Kraina w kratę”), dostrzeżono szansę promocji gminy poprzez działania związane z tym tematem. Pojawiła się kolejna, atrakcja turystyczna w tym nadmorskim regionie, aktywizująca również tereny (wsie) oddalone od morza. W tym roku festyn został zaplanowany na 28 lipca – jako II Urodziny Chaty.

Wymiar praktyczny warsztatów to przede wszystkim porady techniczne ekipy ciesielskiej na placu budowy i wymiana doświadczeń bezpośrednio w trakcie zajęć, m.in. osób użytkujących (i remontujących) budynki ryglowe, a także architektów. Z naszego punktu widzenia, najcenniejszym (wymiernym) przykładem praktycznej funkcji tych warsztatów było zatrudnienie dwóch osób z ekipy budowlanej (dotychczas zajmującej się typowymi pracami ciesielsko-stolarskimi) do specjalistycznej rewaloryzacji zabytkowej (muzealnej) zagrody ryglowej w Swołowie k/Słupska.